



Ađlama duvarı yakınında başında kipaşı ve tefilliniyle birlikte sabah duasını okuyan Yahudi bir genç, Kudüs.

# Yahudi Geleneğinde Reform Anlayışları

Salime Leyla GÜRKAN\*

---

Atıf/©: Gürkan, Salime Leyla, (2008). Yahudi Geleneğinde Reform Anlayışları, Mîlel ve Nihal, 5 (2), 147-159.

**Özet:** Toplumların dini ve siyasi tarihinde önemli yer tutan reform ve ıslahat hareketleri, özellikle modern dönemde gerek Batı'da gerekse Doğu'da büyük tartışmalara ve kırılmalara yol açmış konulardandır. Konunun siyasi boyutundan ziyade dini boyutuyla ilgilenen bu makale, reform ve ıslahat kavramlarını Yahudilik örneğine atıfla ele alıyor. Bu bağlamda Yahudi tarihi boyunca ortaya çıkan önemli ıslahat ve reform hareketleri, bu hareketler arasındaki benzerlik ve farklılıklar ile bilhassa modern dönemde ortaya çıkan Yahudi reform hareketiyle birlikte reform anlayışının Yahudi geleneği içerisinde kazandığı mânâ ve biçim üzerinden değerlendirmelere yer veriyor.

**Anahtar Kelimeler:** Reform, ıslahat, Karâilîlik, Hasidîlik, Reform Yahudilik.

---

Fransızca kökenli 'reform' ve Arapça kökenli 'ıslahat' kelimeleri genellikle birbirinin yerine geçecek şekilde kullanılmaktadır. Buna göre her iki kelime de yeniden şekil vermek veya değişiklik yapmak suretiyle kötüye giden veya yetersiz hale gelen bir düzeni, sistemi ya da kurumu iyileştirme, düzeltme veya geliştirme mânâlarını içermektedir. Bu iki kullanımda ortak olan bir diğer önemli nokta ise iyileştirme ve düzeltme kapsamında bir nevi öze ve asla dönüş bazen de özü ve aslı koruma vurgusudur. Bu vurgu aynı zamanda reform ve ıslahat faaliyetini devrimden farklı kılan

---

\* Dr., TDV İslâm Araştırmaları Merkezi.

husus olmaktadır. Fakat söz konusu mânâ ve vurgu ortaklığına rağmen makale boyunca, pratik sebeplerden dolayı, ıslahat ve reform kelimeleri iki ayrı tarzı ifade etmek üzere kullanılacaktır. Bu ayrıma göre “ıslahat” ile belli bir sapma veya yozlaşma sonrası ortaya konan düzeltme teşebbüsleri, “reform” ile yeni şartlar karşısında başvuru yenileme arayışları ve buna bağlı düzenlemeler kastedilmektedir.

Konunun Yahudi geleneğini ilgilendiren kısmına geçmeden önce ıslahat ve reform kavramlarının yaptığı çağrışımlar üzerine bir açıklama yapmakta fayda var. Hemen tüm dini geleneklerin aşına olduğu bu iki kavram modernite ile birlikte sadece dini alanla sınırlı kalmayıp hayatın siyasi, kültürel ve ekonomik alanlarını da kapsayacak şekilde geniş bir kullanım alanı bulmuştur. Özellikle İslâm dünyası söz konusu olduğunda, İslâm’ın değişen şartlara uyum sağlama yeteneğini ifade eden ve bu mânâda İslâm geleneğinin önemli bir özelliği olan ‘tecdid’ yani yenileme faaliyetinden farklı olarak, reform ve ıslahat hareketleri modernleşmenin sonucunda ve modernleşmeye cevaben ortaya çıkmıştır. Buna bağlı olarak da dışarıdan kaynaklanan bir tür dayatma ve zorlama biçiminde algılanmış ve İslâm toplumunda derin sosyal ve siyasal kırılma ve çatışmaların ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Dolayısıyla bu iki kavram, özellikle de reform kavramı, İslâm dünyasında genellikle olumsuz çağrışıma sahip olagelmıştır. Yahudi geleneğinde de en iyi bilinen ve kendisini bu isimle tanımlayan reformist hareket modernite sonucunda ortaya çıkmış olmakla birlikte, reform kapsamında görülen Yahudi akımların varlığı modernite öncesine gitmektedir. Yine Yahudi geleneğinde de reformist karakterli hareketlere ve buna bağlı olarak ortaya çıkan oluşumlara uzun süre direnç gösterilmiş olmakla birlikte, günümüz Yahudiliği söz konusu olduğunda özellikle kökeni modernite öncesine dayanan bu tip oluşumlar Yahudiliğin ana akımına belli ölçüde entegre olmuş veya müstakil bir grup olarak benimsenmiş durumdadır. Modern Yahudi Reform oluşumları ise, Ortodoks Yahudilerin gözünde ve buna bağlı olarak modern İsrail devletinde hâlâ meşruiyet kazanmamış olmasına rağmen, özellikle Kuzey

Amerika'da ve bazı Batı Avrupa ülkelerinde Reform Yahudilik kendini en güçlü Yahudi mezhebi olarak kabul ettirmiştir. Dolayısıyla İslâm dünyasında reform kelimesine yüklenen olumsuz çağrışımın, Yahudiliğin geçirdiği süreç ve reform hareketlerinin aldığı biçim itibariyle, Yahudi dünyası için fazlaca geçerli olmadığını belirtmek gerekir.

Söz konusu hareketlere tek tek göz atmak gerekirse, dört bin yıl gibi uzun bir geçmişe sahip olan Yahudi geleneğinde, mezhepsel bölünmeler oluşturacak şekilde ortaya çıkan ve etkileri hâlâ devam eden farklı reform hareketlerinin yanı sıra geniş ölçekli ıslahat girişimlerinden de bahsetmek mümkündür.<sup>1</sup> Yahudiliğin ilk evresi olarak kabul edebileceğimiz İsrailoğulları tarihinde öne çıkan iki ıslahat denemesi mevcuttur. Bunlardan ilki, güneydeki Yehuda Krallığı'na otuz bir yıl süreyle liderlik eden Kral Yoşiya'nın, kuzeydeki İsrail Krallığı'nın Asurlular tarafından yıkılmasından ve seleflerinden Kral Hizkiya'nın benzer bir ıslahat girişiminden tam bir asır sonra, İsrail dinini ve ibadetini merkezileştirmek amacıyla başlattığı Tevrat'a ve monoteizme dönüş hareketidir (MÖ 620). Kral Yoşiya uzun süredir kayıp durumdaki Musa'nın 'Şeriat Kitabı'nın bulunmasıyla birlikte,<sup>2</sup> bu kitabın ön gördüğü monoteist ve merkezî ibadet vurgusundan hareketle, mevcut politeist düzene karşı savaş açmış ve Tevrat monoteizmine dönüş hareketini başlatmıştır. Bu bağlamda, Tanrı ile Musa önderliğindeki İsrailoğulları arasında Sina'da gerçekleştirilen ahde paralel olarak mevcut Yehuda halkı adına Tanrı'yla yeni bir ahit yapmış, Kudüs'teki Süleyman Mabedi'ni putlardan ve putperest din adamlarından arındırmış, Mabet dışındaki farklı ibadet yerlerini yıktırılmış ve pagan-politeist unsurlar taşıyan ibadet biçimlerini ve sair uygulamaları yasaklamıştır. Fakat bu hareket uzun ömürlü bir etkiye sahip olmadığı gibi yakında vuku bulacak olan krallığın

<sup>1</sup> Konu üzerine yapılmış kapsamlı bir çalışma için bk. Abraham Cronbach, *Reform Movements in Judaism*, New York: Bookman Associates, 1963.

<sup>2</sup> Bu kitap ilmî çevrelerde Tevrat'ın son kısmını oluşturan Tesniye kitabı ile özdeşleştirilir. Tesniye kitabının en önemli özellikleri arasında Tanrı ile İsrailoğulları arasında Sina'da yapılıp Moav'da yenilenen ahit teması, Tevrat'ın verililişi ve muhtevasına yönelik detaylı anlatım ile açık olarak monoteizmi vurgulayan ifadeler yer alır.

yıkımını da engelleyememiştir. Nitekim Yoşiya'nın ölümünden sonra yerine geçen oğlunun krallığı döneminde monoteist inançtan tekrar sapmalar yaşanmış; kısa süre sonra da Yehuda Krallığı Babilliler tarafından yıkılıp başta din adamları ve ileri gelenler olmak üzere Yahudi toplumunun önemli bir kısmı Babil'e sürgüne gönderilmiştir.<sup>3</sup>

İsrailoğulları tarihindeki ikinci bir önemli ıslahat denemesi ya da süreci ise, Babil'in Perslerin hâkimiyetine geçmesiyle birlikte yarım asırlık Babil Sürgünü'nün (MÖ 586-538) sona ermesi ve İsrailoğulları'nın Filistin'e dönüşüyle başlamıştır. Pers yönetiminin izniyle Filistin'e dönen ilk grup tarafından Mabet yeniden inşa edilirken (MÖ 515), daha geniş çaplı bir ıslahat girişimi ise bir sonraki Yahudi grubu arasında yer alan yazıcı-din âlimi Ezra ve yönetici Nehemya tarafından gerçekleştirilmiştir (MÖ 444-420). Özellikle Ezra, Yahudi toplumunu Tevrat kuralları etrafında yeniden yapılandırma gayesiyle Tevrat'ın ihyası—ve standartlaştırılması—mahiyetindeki benzer bir hareketin öncülüğünü yapmıştır.<sup>4</sup> Bu ikinci ıslahat denemesi, ilkinden farklı olarak başarılı bir deneme olup, bu dönüşümle birlikte Yahudi topluluğu ve Yahudi dini, merkezinde Mabet'in yanı sıra Tevrat'ın yer aldığı ve din adamları ile din âlimlerinin otoritesi etrafında şekillenen tamamen monoteist bir toplum ve din olma hüviyetine kavuşmuştur.<sup>5</sup> Aslında bu iki ıslahat denemesini Yahudi toplumunu monoteist bir toplum haline getirme yolunda verilen bir nevi ölüm-kalım mücadelesine karşılık gelen, dolayısıyla biçimden ziyade öze taalluk eden birer girişim biçiminde görmek mümkün hatta kaçınılmazdır.

Antik dönemle başlayan sonraki Yahudi tarihinde ise üç önemli reform hareketi ortaya çıkmıştır. Önceki ıslahat girişimlerinden farklı olarak bu ikinci tip reform hareketlerini özden çok

<sup>3</sup> Bk. II. Krallar 22-25.

<sup>4</sup> Bk. Ezra 7-10; Nehemya 8, 13.

<sup>5</sup> Önceki monoteist teşebbüslerden farklı olarak Sürgün'den dönüşle birlikte İsrailoğulları arasında monoteist inancın hâkim olması sürecini hazırlayan muhtemel sebeplerle ilgili olarak bk. David Abermach, "Trauma and Abstract Monotheism: Jewish Exile and Recovery in the Sixth Century B.C.E.", *Judaism*, 50/2 (2001), 211-221.

biçim üzerinde ortaya konan ve tepeden ziyade tabandan kaynaklanan değişiklik girişimleri olarak nitelendirmek gerekir. Bu sebeple, söz konusu hareketler Yahudi toplum yapısı ya da dini üzerinde kapsamlı bir değişim yaratmak yerine, mevcut şekliyle ana akıma alternatif ve önemli etkiye sahip oluşumlara ya da bölünmelere zemin hazırlayacak şekilde ortaya çıkmıştır. Bu reform hareketlerinden ilki Karâilik olarak isimlendirilen harekettir. Karâilik, Yahudiliğin ana akımına karşılık gelen Rabbâniliğin esas aldığı yazılı ve sözlü Tevrat kavramını, dolayısıyla Yahudi din âlimlerinin (rabbi/rabban) oluşturduğu yorum geleneğini (Talmud) reddedip, belli bir âlim sınıfının otoritesi yerine doğrudan ve sadece yazılı Tevrat'ın (Tanah) otoritesini esas almış, bu yönüyle eşitlikçi karaktere sahip bir hareket özelliği taşımıştır. Kısa süre zarfında bir mezhep biçimine dönüşen Karâilik, en azından kendi mensuplarının gözünde, sonradan ortaya çıkmış bir hareket olmayıp bilakis sonraki devirlerin ürünü olan Talmud Yahudiliği'ne karşı başından itibaren Musa Peygamberin öğretisinin doğru yorumuna dayalı Yahudiliği, diğer bir ifadeyle otantik ya da asıl olan Yahudiliği temsil etmektedir. Nitekim antik dönemde Filistin'de varlık göstermiş üç Yahudi mezhebinden biri olan ve sözlü geleneği reddedip sadece yazılı Tevrat'ın (Tanah) otoritesini kabul etmeleriyle bilinen Sadukiler ile Karâilik hareketi arasında bu noktada paralellik kurulmuştur. Bu açıdan bakıldığında Karâilik aslında mevcut bir diğer reform sürecine karşı başlatılan asla dönüş hareketini ifade etmektedir. Burada sözü edilen reform süreci, Helenistik dönemin sonlarında ortaya çıkan dejenerasyon ortamına karşı dini korumak ve sonraki nesillere taşımak amacıyla, Sadukiler'in rakibi ve antik dönemin en etkin Yahudi mezhebi olan Ferisiler tarafından oluşturulup Rabbâni gelenek yoluyla geliştirilen Tevrat'ın ve dolayısıyla dinin yorumlanması hareketidir. Yazıcı ve din âlimlerinin çoğunluğunu oluşturduğu Ferisi hareket, aristokrat Yahudi sınıfının ağırlıkta olduğu elitist ve statükocu Sadukilere karşı eşitlikçi bir grubu temsil etmekteydi. Dolayısıyla Karâilik bu şekilde kendini Sadukilerin devamı olarak tanımlaması ve değişim gerçeğinden hareket eden Ferisi-Rabbani reformuna ya da geleneğine

karşı durması sebebiyle daha statükocu bir hareketi temsil etmiş olmaktadır.

Fakat kökeni itibariyle oldukça eskiye giden Karâilik hareketinin en azından mezhepleşme sürecine girmesinin 8. yüzyılda Babil’de (bugünkü Irak) yaşayan Yahudi din âlimi Anan ben David ile başladığı ve bunun da bir süre sonra kendisi de bir nevi dinî-ilmî elitizme ve tekelciliğe dönüşen Rabbani geleneğe karşı bir başkaldırı biçiminde ortaya konduğu kabul edilmektedir.<sup>6</sup> Anan’ın Sözlü Tevrat’ı ve Rabbani otoriteyi reddetme şeklindeki başkaldırısı genellikle cemaat liderliği konusunda Anan ile diğer Yahudi din âlimleri arasında ortaya çıkan iç çekişmeye dayandırılrsa da, ‘Tevrat’a dönüş’ şeklindeki bu hareketin kısa sürede önemli ve etkili bir mezhep konumuna gelmesi ve günümüze kadar devam etmesi Anan’ın kendi tezini oluştururken eskiden beri mevcut olan Tevrat merkezli anlayışlara dayandığı ve aynı zamanda Rabbani otoritelerden hoşnutsuz olan kesimlerin desteğini aldığı iddiasını kuvvetlendirmektedir. Bununla birlikte Tevrat’a dönüş idealinin öncülüğünü değilse bile bayraktarlığını yapan Anan’ın görüşleri etrafında oluşan bu hareketin gelişiminde, antik dönemde ve Ortaçağ’da varlık gösteren çeşitli Yahudi mezheplerinin yanı sıra İslâm’ın da etkisinin olduğu ileri sürülmektedir.<sup>7</sup> Başlangıçta Anan’a nispetle Ananiyye olarak isimlendirilen hareket, gelişme ve değişim sürecine girdiği 9. yüzyılın ortalarına doğru Karâilik<sup>8</sup> ismini almıştır. Anan’ın ölümünden sonra görüşleri, Babil Yahudi cemaatinin yönetici ve elit sınıfına karşı genellikle fakir tabakaya mensup

<sup>6</sup> Karâiliğin kökeni ve ortaya çıkışı ile ilgili geniş bilgi için bk. Cronbach, *Reform Movements in Judaism*, s. 69-74; Şaban Kuzgun, *Hazar ve Karay Türkleri: Türklerde Yahudilik ve Doğu Avrupa Yahudilerinin Menşei Meselesi*, Ankara: Alış Matbaacılık, 1993, s. 196-206.

<sup>7</sup> Karâiliğin Sadukiler’in yanı sıra İseviye ve Yudganiye gibi Yahudi mezhepleri ve bilhassa Şia İslâmı’yla benzerliği ve dönemin İslâm yönetiminin Anan’a yönelik desteğiyle ilgili olarak bk. Kuzgun, *Hazar ve Karay Türkleri*, s. 203-204, 292-298.

<sup>8</sup> Karâi ya da Türkçeleşmiş biçimiyle Karay isimlendirmesi, kutsal yazı (Tevrat) anlamına gelen İbranice *mikra* kelimesine atıfla oluşturulan *bene ha-mikra* (Tevrat’ın çocukları/takipçileri), *baale mikra* (Tevrat’ın sahipleri) veya kısaca *karaim* (Tevrat okuyanlar ya da doğru yola çağırınlar) şeklindeki nitelendirmeye dayanmaktadır.

ve kadınların da ağırlıkta olduğu taraftarları yoluyla Filistin'e yayılmış ve burada önemli bir cemaatleşme meydana gelmiştir. Kudüs'ün Haçlılar tarafından işgali sırasında kıyımdan kurtulan mezhep mensupları Mısır, Anadolu ve Kırım bölgelerine kaçarak burada kendi cemaatlerini oluşturmuş; bir kısmı daha sonra İstanbul'a ve Doğu Avrupa'ya geçmiştir. Karâî anlayışında Tevrat'ın yorumlanması gerekli ve hatta kaçınılmaz kabul edilmekle birlikte belli bir sınıf tarafından lafzi anlamdan uzak çıkarımlara ulaşacak şekilde oluşturulan ve vahiy mahsulü, dolayısıyla tartışmasız otorite konumuna yükseltelen Rabbâni yorum geleneği geçerli görülmemiştir. Bunun yerine Karâî âlimleri tüm farklılıklarıyla beraber ferdî, akılcı, metnin lafzi mânâsına sadık kalan ve herkese açık yorum anlayışını savunmuştur. Dolayısıyla Karâilik, uygulama alanında bazen Rabbâni Yahudilik'ten daha kartı kurallara sahip olsa da, rabbilerin oluşturduğu dinî elitizme karşı—hem kadın-erkek hem de din adamı-sıradan Yahudi ikiliği noktasında—eşitlik ve serbest düşünce ilkelerini savunan ve en azından başlangıç itibariyle yayılmacı karaktere sahip bir Yahudi oluşumunu temsil etmektedir. Karâiler günümüz Yahudi dünyasında gerek sayı gerekse etki açısından küçük bir gruba karşılık gelse de Ortaçağ boyunca kimi dönemlerde Karâî Yahudilerinin genel Yahudi nüfusuna oranı %40'a varan oldukça yüksek rakamlarda seyretmiş;<sup>9</sup> özellikle Tevrat'ın tedvini ve İbranice'nin ilim dili olarak korunmasında ve Yahudiliğin yayılmasında Karâî âlimleri önemli rol oynamıştır.<sup>10</sup>

Yahudi tarihindeki bir diğer reform hareketi de yine Rabbâni Yahudiliğe karşı ortaya çıkan Hasidîlik'tir. Yahudilik adına, Rabbânilığın temsil ettiği din adamı ve din öğrenimi merkezli elit bir oluşum yerine tüm bireyleri ve günlük hayatı dikkate alan populist-mistik bir oluşum ön gören Hasidîlik, bu yönüyle hem dinî

<sup>9</sup> Bk. <http://www.karaites.org/history.html> (Mayıs 2008).

<sup>10</sup> 8. yüzyılda Yahudiliğe geçtiği bilinen Türk Hazar Krallığı'nın (yönetici ve üst düzey kesiminin) benimsediği Yahudiliğin, daha sonra Karâilik mezhebine dönüşen, Tevrat merkezli Yahudiliğe karşılık geldiği ve bunda Sangari isimli Ananiyye mezhebine mensup bir âlimin etkili olduğu kabul edilmektedir. Geniş bilgi için bk. Kuzgun, *Hazar ve Karay Türkleri*, s. 145-180.



hem de sosyolojik ve psikolojik dinamiklere sahip bir reform hareketine karşılık gelmektedir. Karâilik örneğinde olduğu gibi, mistik dindarlık manasında Hasidiliğin kökenleri antik döneme hatta daha öncesine gitmekle birlikte, günümüzde de bilindiği şekliyle müstakil bir akım olarak Hasidilik 18. yüzyılın ortalarında Polonya Yahudi cemaatine mensup Baal Şem-Tov<sup>11</sup> lakaplı, asıl ismi Yisrael ben Eliezer olan bir kabalacı etrafında gelişmiştir. Dinî coşku, karizmatik dinî lider ve sıkı cemaat dayanışması gibi unsurlara dayanan bu oluşum ismini Baal Şem-Tov taraftarlarının kendileri için kullandıkları ve 'dindar' manasına gelen İbranice *hasid* kelimesinden almıştır. Bu hareketin ilk olarak Rusya'nın güneyindeki (bugünkü Ukrayna ve Polonya) dağınık ve Rabbâni ilim merkezinden uzak kırsal yapılanma içinde yaşayan Yahudi cemaati arasında ortaya çıkışı ve kısa sürede tüm Doğu Avrupa Yahudileri arasında yayılması ve—Rabbâniliğin kalesi konumundaki Litvanya hariç—bu bölgelerdeki Yahudi çoğunluğun mezhebi haline gelmesinde bazı sosyo-ekonomik ve dini sebeplerin rol oynadığı kabul edilmiştir. Buna göre söz konusu Yahudi cemaatler, tâbi oldukları yönetimlerin genel durumuna paralel olarak, siyasi ve iktisadi açıdan sıkıntı ve baskı ortamında yaşamış; zaman zaman da katliama maruz bırakılmışlardır. Süregelen siyasi ve iktisadi zorluklara ilaveten, 17. yüzyılın ikinci yarısında Sabatay Sevi'nin kurtarıcı Mesih iddiasıyla ortaya çıkmasıyla birlikte yeşeren kurtuluş beklentileri Sevi'nin din değiştirmesi üzerine hüsrarla sonuçlanmış ve sonraki dönemlerde de Rabbâni Yahudiliğin dogmatik-resmi yapılanması içinde manevi ihtiyaçlarına cevap bulamamışlardır.<sup>12</sup> Maddi ve manevi açıdan umutsuzluk dönemi sonrasında ortaya çıkan bu hareketin en ayırt edici özelliği, Rabbâni Yahudiliğin ön gördüğü dini öğrenim ve bilgiye dayalı dini kuralcılıktan ziyade temelindeki mistik anlayışa paralel olarak dua, tefekkür ve sami-

<sup>11</sup> 'İyi İsim Ustası' anlamına gelen Baal Şem-Tov isimlendirmesi, Yahudi mistik geleneğinde (Kabala) Tanrı'nın Kutsal İsmi vasıtasıyla bir takım mucizevî fiiller sergileyen kişiler için kullanılmıştır.

<sup>12</sup> Hasidiliğin oluşumu ve Sabatayist unsurlarla bağlantısına yönelik geniş bilgi için bk. Ben Zion Dinur, "The Origins of Hasidism and Its Social and Messianic Foundations," *Essential Papers on Hasidism: Origins to Present*, ed. Gershon David Hundert, New York: New York University Press, 1991, s. 86-142.

miyet merkezli dini duyguya ağırlık vermesi; salt Tevrat çalışmasından ziyade fertlerin günlük faaliyetlerine kutsiyet atfetmek suretiyle kurtuluşu belli bir zaman ve zeminin ötesinde Yahudi hayatının geneline yayması, dolayısıyla Yahudi bireyi Yahudiliğin merkezinde yer alan kurtuluş fikrinin ve sürecinin öncelikli öznesi yapmasıdır. Hasidîlik hareketi, bu şekilde, fakir ve eğitimsiz Yahudileri kucaklayan eşitlikçi bir Yahudilik anlayışı ortaya koymak suretiyle, özellikle ilk ortaya çıktığı dönemde psikolojik-mistik reform fonksiyonu üstlenmiştir. Başlangıçta geleneksel Rabbani Yahudi âlimlerinin sert tepkisiyle karşılaşan ve uzun süre mensuplarıyla münasebetin yasaklandığı bu hareket, günümüzde farklı alt gruplara sahip olup gerek İsrail’de gerekse Yahudi Diasporası’nda geleneksel Ortodoks Yahudi cemaatleriyle birlikte en dindar Yahudi mezhebi karşılığında ultra-Ortodoks Yahudilik olarak adlandırılmaktadır.

Yahudi tarihindeki en yeni reform hareketi ise Batı Avrupa merkezli Aydınlanma ve buna paralel olarak Yahudilere özgürlük ve eşit vatandaşlık hakkı tanınması sürecinin sonucunda 19. yüzyılın başlarında Almanya’da ortaya çıkan modern Yahudi Reform hareketidir. Bu hareket, önceki reform hareketlerinde olduğu gibi, ana akım konumundaki Yahudiliğe karşı ortaya çıkmıştır. Fakat ana akıma yönelik muhalefetin muhtevası noktasında, temel prensipler üzerinden hareket eden Karâilik’ten çok biçime odaklanan Hasidîlik’le benzeşmektedir. Zira önerdikleri reçeteler birbirinden farklı olsa da, Yahudi Reform hareketi, Hasidîlik gibi, mevcut şartlar doğrultusunda toplumun ihtiyaçlarına cevap veremeyen geleneksel (Rabbâni/Ortodoks) Yahudiliğe ‘alternatif’ bir akım olarak doğmuştur. Dolayısıyla bu hareketin ortaya çıkışını hazırlayan pratik sebep, modernite karşısında tıkanan ve statik hale gelen geleneksel Yahudiliğe alternatif olarak Yahudi dinini çağın şartlarıyla uyumlu ve bilhassa Yahudi dininden ve toplumundan uzaklaşmaya başlayan Yahudi bireyler için tekrar cazip hale getirme ihtiyacı olmuştur. Bu doğrultuda önce Alman Yahudi cemaatinin zengin ve ileri gelenleri öncülüğünde pratik ölçekte, daha sonra ise din adamı ve âlimleri tarafından teorik seviyede bazı köklü deği-

şiklik ve yenilikler hayata geçirilmiştir. Muhteva ve biçim itibariyle Yahudiliğin Protestan Hıristiyanlığa ve sinagogun kiliseye benzetildiği bu değişikliklerin başında ibadetin kısaltılması ve sıkı bir düzen doğrultusunda, erkeklerin yanı sıra kadınların da iştirakiyle, koro ve org eşliğinde icra edilmesi, ibadet sırasında —kadınların da anlayacağı şekilde— İbranice yerine yerel dile (Almanca) ağırlık verilmesi, hem erkek hem kız çocuklar için cemaate katılım amaçlı konfirmasyon merasimlerinin düzenlenmesi gibi uygulamalar gelmektedir. 19. yüzyılın ortalarına doğru ise Yahudi dininin modern bilimsel metot ışığında incelenmesini savunan ve modern Yahudi araştırmalarının öncülüğünü yapan daha radikal görüşe sahip liberal rabbiler tarafından bir takım teorik düzenlemeler ve yenilikler devreye sokulmuştur. Bu doğrultuda benimsenen akılcılık, evrenselcilik ve ilerlemecilik gibi ilkelerden ve Yahudiliğin evrensel bir din olduğu inancından hareketle, Talmud'un otorite olma özelliği reddedilmiş; Yahudiliğin en ayırt edici özelliklerinden olan sünnetin ve Şabat kurallarının büyük bir kısmının terki savunulmuş; Yahudi teolojisinin merkezinde yer alan seçilmişlik, vahyin değişmezliği ve kurtarıcı Mesih fikri ile kutsal topraklara dönüş ve Mabed'in yeniden inşasına yönelik atfların ve kadın cinsi ve diğer milletlere yönelik ayrımcı ve olumsuz ifadelerin dua kitaplarından çıkarılması ön görülmüş; bu doğrultuda yeni dua kitapları hazırlanmıştır. Bu süreçte Yahudilik bir hayat tarzı yerine inanca dayalı özü aynı kalan fakat ritüel boyutu değişerek gelişen dinamik ve aynı zamanda evrensel-etik misyona sahip bir din, daha doğrusu bir inanç sistemi olarak tanımlanmıştır. Almanya'da ortaya çıkıp başta İngiltere olmak üzere diğer Avrupa ülkelerine ve Kuzey Amerika'ya geçen Yahudi Reform hareketi bilhassa ABD'de, bugün de geçerli olduğu üzere, özellikle güçlü teşkilatlanması ile kısa süre zarfında en etkili ve en büyük Yahudi cemaati konumuna gelmiştir. Buna paralel olarak 20. yüzyılın başlarında konsensüs yanlısı kimi Reformist Yahudi liderler Reform Yahudiliğin tüm Amerikan Yahudiliğinin hatta tüm Amerika'nın gelecekteki dini olacağı ümidini seslendirmişlerdir.

Tüm bu örneklerden hareketle Yahudilik ve reform konusuyla

ilgili dikkat çekilmesi gereken önemli bir nokta, diğer geleneklerde olduğu gibi, çoğunlukla Yahudi geleneğindeki reform hareketlerinin temelinde de bir nevi öze dönüş arayışının mevcut olduğudur. Bilhassa yukarıda bahsi geçen ilk iki ıslahat denemesi ile Karâlik hareketini bu çerçevede değerlendirmek gerekir. Bu noktada Hasidîlik hareketini planlı bir reform girişiminden ziyade belli şartların doğurduğu kitlesel bir arayış, bir nevi başkaldırı ve insiyakî bir cevap veya yönelim olarak değerlendirmek mümkündür. Fakat bilhassa modern Yahudi Reform hareketi söz konusu olduğunda, diğer reform hareketlerinden farklı olarak bu hareketin merkezinde, geçmişte yaşanmış bir asla veya ilk evreye 'dönüş' fikrinden ziyade öze bağlı 'ilerleme' kavramı yer almaktadır. Bu mânâda modern Yahudi Reform hareketi, Hıristiyan Reformasyon hareketinden ve aynı zamanda İsrailoğulları tarihindeki ıslahat girişimlerinden farklı olarak, dini saflaştırmaktan ziyade zamanın ihtiyaçları doğrultusunda 'yenileme' hedefiyle hareket etmiş; aynı zamanda söz konusu yenilenmeyi bir kerelik bir faaliyet yerine Yahudiliğin özünde yer alan ve başından beri mevcut olan değişmez bir ilke olarak sunmuştur. Diğer bir ifadeyle burada kastedilen yenilenme, belli bir sapma sürecinin ardından devreye sokulan 'asla dönüş' (sıfırlama) girişiminden ziyade tabii bir sürece denk gelen 'özü koruma' (ilerleme) ilkesi etrafında ortaya konmuştur. Dolayısıyla Yahudi Reform hareketine bağlı olarak ortaya çıkan Reform Yahudilik oluşumu, Protestanlık'ta olduğu gibi kendini reforme edilmiş bir oluşum olarak tanımlamamış; bilakis reformu Yahudi geleneğinin temelinde yatan ve daima mevcut olan bir dinamik biçimde anlamıştır. Bu mânâda Reform Yahudilik olup bitmiş bir hareketten ziyade bir sürece karşılık gelmektedir. Fakat reformun bu şekilde zamanın gereklerine bağlı olarak gelişen, dolayısıyla sınırları olmayan yani belirsiz bir süreç biçiminde tanımlanması, Reform Yahudiliğin izlediği sürecin her zaman ilerleme şeklinde cereyan etmediği anlamına gelmektedir. Nitekim son bir asır içerisinde Amerikan Reformist Yahudi liderlerinin oluşturduğu, ilki 1885 sonuncusu ise 1999'da gerçekleştirilen dört büyük platformda benimsenen ilkeler incelendiğinde, klasik ma-

nada radikal Reform anlayışından geleneğe yaklaşan ılımlı bir Reform çizgisine dönüldüğü görülmektedir. Buna göre başlangıçta klasik Yahudi Reform düşüncesine paralel olarak, akılcılık, ilerlemecilik ve entegrasyon ilkelerine bağlı, inanç ve etik, misyon ve evrensellik vurgusuna sahip, Yahudiliği salt din olarak gören, anti-Siyonist bir anlayış benimsenirken; son gelinen noktada ise farklılık ve devamlılık ilkelerini savunan, inanç ve ritüel, evrensellik ve milliyetçilik unsurlarına eşit ölçüde önem atfeden ve her şeyden önemlisi Yahudiliği bir din yerine dini topluluk olarak algılayan ve Siyonizm'e destek veren bir anlayışa geçilmiştir. Buna göre, bilhassa Amerikan Reform Yahudiliği örneğinde görüldüğü üzere, bazen bir nesil tarafından terk edilen prensipler, değişen şartlar ve yeni ihtiyaçlar doğrultusunda, bir sonraki nesil tarafından tekrar benimsenmiştir.<sup>13</sup> Aynı sebepten dolayı, bilhassa günümüz Amerikan Reform Yahudiliği tarafından benimsenen değişim ilkesi, Avrupa'daki daha liberal Yahudi kesim tarafından temsil edilen salt ilerlemeye dayalı ya da ilerlemeyi önceleyen bir bakış açısı yerine pragmatist bir temel üzerinden işletilmektedir.

Aslında Amerikan tarzı Reform Yahudilik ile Avrupa'daki biçimiyle Liberal Yahudilik<sup>14</sup> arasındaki söz konusu vurgu farkı, Yahudi Reform hareketinin ilk olarak Almanya'da ortaya çıktığı dönemden kalma bir ayrıma işaret etmektedir. Burada dikkat çekilmesi gereken iki isim, Reform Yahudiliğin teorik açıdan fikir babaları arasında yer alan Abraham Geiger ve Samuel Holdheim'dır. Her iki Yahudi din adamı ve düşünürü de akılcılık, değişim ve ilerleme ilkelerine göre Yahudiliği yeniden şekillendirmeyi ön görse de, Holdheim kayıtsız şartsız 'ilerleme' fikrini savunmuş, Geiger ise 'zamanın ruhu' ilkesi üzerinde durmuş ve

---

<sup>13</sup> Reform Yahudiliğin geçirdiği evrelerle ilgili geniş bilgi için bk. Michael A. Meyer, *Response to Modernity: A History of the Reform Movement in Judaism*, Detroit: Wayne State University Press, 1988.

<sup>14</sup> Amerika'da Reform ve Liberal Yahudi isimlendirmesi genellikle birbirinin yerine geçecek şekilde kullanılırken, İngiltere'de Reform Yahudilik daha ılımlı, Liberal Yahudilik ise daha liberal karakterli reformist Yahudi oluşumlarına karşılık gelmektedir. Bununla birlikte Liberal veya İlerlemeci Yahudilik kelimeleri tüm reformist (Reform, Yeniden Yapılanmacı vs.) Yahudi oluşumları için genel bir isim olarak da kullanılmaktadır.

ilerlemek adına ilerleme yerine zamanın ihtiyaçlarını kollayan ve ilerlemeden çok değişimi önceleyen bir bakış açısıyla hareket etmiştir. Her iki ilke de Amerikan Reform Yahudiliği içinde taraftar bulmakla birlikte, Amerikan Reformist Yahudi tarihindeki hâkim ve belirleyici ilke daha ziyade 'zamanın ruhu' ve buna bağlı 'değişim' olmuştur. Değişim, bilhassa tedrici değişim ilkesi aynı zamanda diğer iki modern Yahudi oluşumuna karşılık gelen ve ilerlemeden ziyade, sırasıyla, cemaat bütünlüğü ile geleneğe vurgu yapan Muhafazakâr Yahudilik ile Modern Ortodoks Yahudilik içerisinde de, özellikle ilkinde, belli ölçüde etkili olmuştur.

Tüm bu tespitler ışığında Yahudiliğin, yayılmacı bir din olmamasına ve—dünya tarihinde ve siyasetinde sahip olduğu merkezi konuma paralel olarak—başlangıcından itibaren hem fiziki hem de manevi tehditlerin muhatabı bulunmasına rağmen yine de devamlılığını sağlamlamasını bu hususla ilişkilendirmek mümkündür. Belki de Yahudilik, din ve topluluk olarak devamını, başka sebeplerin yanı sıra, bir yandan Ortodoks diğer yandan Reformist yapılanmayı, yani gelenekçi ve yenilikçi unsurları aynı anda bünyesinde barındırmasına ve bunu yaparken de söz konusu unsurlar arasında karşılıklı etkileşime—isteyerek veya istemeyerek—kapı aralamasına borçlu olmaktadır.



## The Reform Concepts in Jewish Tradition

**Citation/©:** Gürkan, Salime Leyla, (2008). The Reform Concepts in Jewish Tradition, MİLEL VE NİHAL, 5 (2), 147-159.

**Abstract:** Reform and restoration are two important concepts in religious and political history of humanity, which became, especially in the modern period, the cause for severe debates and ruptures in the West as well as in the East. This article, looking at the topic in its religious aspects, deals with these two concepts in relation to Jewish tradition in particular. So, some important attempts at restoration and reform occurring throughout Jewish history, similarities and differences among them, and most importantly the nature of modern Jewish Reform movement, through which the understanding of reform has got a new meaning and shape—in terms of 'keeping with essence' rather than 'going back to an original form'—are among the topics discussed here.

**Key Words:** Reform, restoration, Karaism, Hasidism, Reform Judaism.